

Jaak Jõerüüt

Kõne konverentsil „Kooli roll ühiskonnas”
(10. veebruar, 2006, Tallinn)

Lugupeetavad konverentsist osavõtjad!

Ma pole oma elus peaaegu kunagi tegelnud koolitemaatikaga. Neliteist aastat tagasi aitasin korraldada iseseisvuse taastanud Eesti esimese aabitsa trükkimist Soomes, kuid see on iseasi.

Mõeldes siiatulekule, mõeldes konverentsile, sain aru, et mul on esinemisel kaks võimalust.

Esiteks oleksin võinud asuda uurima kooliõpikuid, õppekavasid, seadusi ja määrusi, üldse kõike, mis täna puutub Eesti kooli. See oleks olnud koolivõhiku katse end mõne nädalaga targaks teha ja hakata ütlema, mida tuleks Eesti koolisüsteemis muuta. Esinejale annaks see kindlasti võimaluse lauale lüüa mistahes ettepanekuid, millegi eest vastutamata. See sarnaneks olukorrale, kus suvaline sööja tormab saalist laua tagant restorani kööki, ja teatab kokale, et uuenduste nimel tuleb supile lisada seepi ja kohvile kondiüdi.

Valisin teise võimaluse.

Hakkasin mõtlema, milliseid inimesi ma tahaksin oma elus kohata, st. milliseid omaduste idusid nad võiksid koolist kaasa saada. Kuidas kirjeldada inimest, kes peab vastu pidama ja õnnelikuks jääma sõltumata muutuvatest trendidest, paratamatutest revolutsioonidest, looduskatastroofidest, saabuvatest ja lahkuvatest armumistest, loteriivõitudest ja autoõnnetustest?

Pole täpne väljendus ka see: ma tahaksin kohata neid inimesi. Tegelikult püüan ma ette kujutada, mida peaks üks noor inimene saama koolist kaasa iseseisvaks saamise keerulisele teele. Sõltumata sellest, kas mina teda kohtan. On aga päris kindel, et sellise mõtteharjutuse suunaja on nii minu alateadvus kui teadvus, ükskõik kui siledat objektiivsusemaski ma ka ei katsuks ette tõmmata.

Niisiis, esiteks.

Oskus ise mõelda. See tähendab, et inimesel võiks olla mingigi arusaamine, mispoolest on ta teiste inimestega sarnane ja mispoolest on ta teistest erinev. Ta võiks ära tunda oma isikupära, seejuures nii head kui vead. Vaja oleks võimet, oskust, harjumust hakata kasvõi sammhaaval eristama oma mõtteid ja veendumusi nendest, mis on üldiselt liikvel ja mida pseudoautoriteedid, trenditegeliskid ja müügigurud teistele pähe määrivad.

Ainult iseseisva mõtlemise abil ja hea õnne korral leiab inimene elu jooksul varem või hiljem üles oma teeraja. Ainult selle omaduse abil saab inimesele pikapeale selgeks, mida tasub kõigist vanadest kultuurikihtidest võtta, mida jätta.

Teiseks.

Oskus infot otsida. Informatsioonist üleküllastatud maailmas muutub see oskus üha tähtsamaks. Arvutiajastu inimesed võiks ka endale teadvustada, et arvutid ei kasva puu otsas nagu õunad ja et info ei saja nendesse vihmana guugli-nimelisest taevast. Tuleks mõista, et enne kõike on olnud teadjad inimesed, see tähendab tekstid, raamatud, pildid, katsed laborites, ekspeditsioonid, kannatused, surmad ja sünnid. Et virtuaalmaailm on vorm, mitte sisu.

Kolmandaks.

Oskus enda ümber vaadata.

Suur osa täiskasvanud inimesi ei mõtle sellele, et absoluutselt kõik inimesed sõltuvad teistest. Rahajõmmid ei mõtle sellele, et neil poleks mitte midagi oma rahaga ja kaupade ostmise haigusega peale hakata, kui keegi kuskil lakkamatult ei mõtleks neid kaupu välja ja ei toodaks, saadaks ja müüks. Toidust ja joogist üldse rääkimata. Ning et just selles igapäevases tähenduses, just praktilisi argisidemeid arvestades, piimaostmisest, bensutankimisest ja tänavapühkimisest alustades, on asjakohane üks pühalikuks peetav mõte: ära tee teistele seda, mida sa ei taha, et sinule tehtaks. Vabastage see mõte liigsest paatosest ja te näete, kui vajalik see on. Iga päev, hommikust õhtuni, e-mailist SMS-ini.

Neljandaks.

Oskus veel rohkem enda ümber vaadata.

Oleks hea, kui inimesed vahetevahelgi mõtleksid, kes on meie naaberriigid ja naaberrahvad ja mida see meile tähendab. Meile võivad meeldida Jaapani saared, Amazonase vihmametsad, Austraalia aborigeenid ja India fakiirid, aga oma naabritest me ei pääse. Mida tähendavad meile Soome ja Läti, Rootsi ja Venemaa, mis inimesed seal elavad, milline ajalugu, majandus ja kultuur seal on olnud ja on, sellele kõigele maksab vahetevahel mõtelda, kui tahta oma kodus ehk Eestis oma elu rahulikult korraldada. Õnnest rääkimata.

Viiendaks.

Viisakust tahaks. Lihtsat viisakust, ei enam. Mitte seda, et kõik igal tänavanurgal eetikast ja moraalist pasundaksid. Aga tere ja head aega, tänan ja palun võiks kõik küpsustunnistuse saanud inimesed ometi olla selgeks õppinud. Võiks teada, et lauakombed, nii need tegelikud kui ülekantud tähenduses, kehtivad maailmas ikka veel. Nišikultuurid ja õllesummerid pole hävitanud laiaast maailmast nähtusi, mida tunneme hea lastetoana ja lauakommetena ja mille teisendusi ametlikes tekstides kõmiseval häälel protokolliks ning etiketiks kutsutakse.

Kuuendaks.

Inimlikkust tahaks rohkem kohata, lahkust ja heatahtlikkust. Kui nii ütelda, siis märgib see muidugi ka ütleja egoismi ja omakasupüüdlikkust, sest nii soovija nagu eeldaks, et tema ise on juba inimlik ja viisakas, lahke ja heatahtlik ning nõuab seda nüüd teistelt. Aga sellel mündil on teine pool tähtsam. Mina tean, et ma ei suuda olla alati nii talitsetud, heatahtlik ja lahke, kui ma tahaksin. Aga sellest hoolimata ma tean, et sinnapoole püüdminegi teeb head hingele, vaimule ja südamele. Pole võimalik midagi paremat soovida ühelegi inimesele, kui võimet taltsutada oma meeli ja soovida alati teistele head.

Seitsmendaks.

Oskus näha läbi klišeede ja märgata pettust. Tänapäeva kirjus ja üsna hullumeelses maailmas oleks igäühe enda vaimse tervise ja tasakaalu huvides, aga ka üldse normaalsema õhkkonna huvides, kui inimesed õpiksid vahet tegema, mis on mis ja kes on kes. Teaksid, et kunst pole see, kui keegi teise inimese kõrva närib. Et kirjanik pole igäüks, kes uusi roppusi välja mõtleb. Et poliitika ei pea olema närune. Et professoritiitel ei anna automaatselt tarkust. Et Eesti pole ei maailma naba ega ka see viimane banaaniriik, vaid üks paik maakeral, mis paneb siin sündinud inimestele kohustuse hoolitseda selle eest.

Kaheksandaks.

Ja kuna mõnest koolilapsest varem või hiljem saab **poliitik**, siis peaksid nad kõik meeles pidama, et on tobe haridusmaastikul lauslollusi teha ainult sellepärast, et parteiprogrammis on nii kirjas.

Üheksandaks.

Eesti keele oskus. Inimesed võiksid aru saada, et väljendusoskus ja suhtlemisoskus arenevad kõigepealt emakeeles. Kui mõtlemisaparaat on treenimata ja väljendusoskus vilets, siis võib globaalne tuupur kahekümnes keeles *Big-Mac*'i tellimise ära õppida, aga tolku pole sellest mitte mingit. Ja eestikeelne väljendusoskus on meil tõesti vilets. Väikse riigi pink on lühike igal pool ja alati ning karjääritempod on kiired. Halva emakeeleoskuse pinnalt aga kerkivad meie ette alatasa kida- ja pudikeelsed poliitikud, üksnes kantseliiti valdavad ametnikud ja veiderdavad ajakirjanikud. Ja me ei saagi kunagi teada, et neil võib olla isegi soe süda ning head erialateadmised.

Keel on mõtlemine, seda tõde tuleb korrata ikka ja jälle. Puudulik eesti keel ei pane, aga võiks panna inimest mõtlema näiteks selle üle, mille poolest erinevad lapselikkus ja lapsikus, lõbu ja läbu, looming ja lööming, inimlik ja isiklik.

Kümnendaks.

Oleks ütlemata mõistlik, et kooli lõpetanud teaksid vähemalt üldjoontes, et meil on **parlamentaarne demokraatlik riigikord**, mitte valgustatud monarhia

või sõjaväeline diktatuur. Siis oleks neil ka selgem, mida ja kuidas riigilt eeldada või nõuda ja mida riik kelleltki eeldab ja nõuab.

Üheteistkümnendaks.

Perekonna- ja suguvõsamälu. Igaüks peaks tundma huvi, kes on tema esivanemad. Ei maksa vältida teravaid küsimusi nagu: kas mu suguvõsas on küüditajaid või küüditatud inimesi. Need vastused võiks omale selgeks saada, siis on lihtsam edasi elada. Aga valgus võiks langeda ka sellele, kuidas hargnevad sugupuud, kas perenime on kunagi vahetatud ja mis nimi oli varem ning kust see saadi. Võiks teada, kas mõni esivanem on tulnud Eestisse kaugetelt maadelt või lähedaste naabrite juurest. Võiks teada, mis talus, külas, linnas on vanemad ja vanavanemad Eestis elanud ja mis on neist kohtadest nüüd saanud. Niisugune reis ajas ja ruumis on alati pikem ja erutavam kui loteriil võidetud ümbermaailmareis lennuki kitsas toolis.

Kust on pärit mu nimi, mu veri, mu näojooned, mu oskused, mu nõrkused, mu tugevused – need on absoluutselt iga inimese sees peituvad loomulikud küsimused ja nendele vastuse otsimist võiks igati ergutada.

Me kõik ootame nii väga, et kirjutataks valmis aukudeta Eesti ajalugu, kuid ilma omale selgeks tehtud isikuloota oleks see nagu taevas, kuhu vaadates sa äkki ei tea, kas elad Marsil või hoopis Jupiteril.

Kaheteistkümnendaks.

Kui ma siiani kasutasin võimalikult leebeid väljendeid nagu „võiks” ja „oleks”, siis nüüd on kangemad sõnad omal kohal. Nimelt on lausa hädavajalik, et iga tänapäeva inimene saaks aru, mis olukorras on planeet nimega Maa. Peab teadma, et meie kõigi **elukeskonna probleemid** on äärmiselt tõsised. Peab teadma, et jutt on kõigi inimeste elu ja surma küsimusest ja peab tunnetama, et inimkond pole abstraktsioon, vaid et selle hulka kuulub ka igaüks ise.

Ja ongi kõik. Nagu näha, on mul üsna ükstakõik, kas viiemehed on ajaloodaatumid ja valemid pähe tuupinud või mitte, või kas osatakse deklameerida Marie Underi luuletusi. Pole oluline! Kel on annet, see saab niikuinii lõpuks füüsika Nobeli, olgu tal koolitunnistus milline tahes. Me ju teame seda!

Jah, ongi kõik, aga kuidas jõuda kirjeldatud isikuomadusteni? Tegelikult on see väga lihtne, sest kui eesmärk on selge, siis võib päralt jõuda kuidas tahes. Ratsa või jala. Kui sul on eesmärk, siis on sul kõik.

Üks korralik kõne nõuab ju ka mingit lõppu. Mina valisin selleks kaks Arvo Pärdi lauset, ühest intervjuust raamatus „Arvo Pärt peeglis“. Ta ütleb järgmist: „Ma usun, meil tuleb aktsepteerida tõsiasi, et inimene tunneb meie ajastul tarvet ka välja hingata, mitte ainult sisse. Oleks vaja just konfliktivaba mõtteviisi.“

Ma hingan nüüd välja ja soovitan, tehke samuti!